

מלאכת הכותב משנה שבת פרק יב משנה ג

המשניות הבאות עוסקות בהגדרת איסור 'מלאכת כותב': באילו חומרי כתיבה אסור לכתוב, על מה אסור לכתוב, צורת הכתיבה (באיזו יד אוחזים בכלי הכתיבה), שיעור הכתיבה (כמה אותיות כותבים על מנת לעבור על האיסור) ועוד. העיקרון הקובע הוא ש'מלאכת כותב' האסורה מהתורה היא כשאדם כתב שתי אותיות או שני סימנים שיש קשר בניהם והקשר יוצר משמעות.

הערה: בחוברת החדשה משניות ג-ה מובאות ביחד, נלמד כל משנה בדף עבודה נפרד בגלל אורכן.

ציטוט המשנה

הכותב שתי אותיות,
בין בימינו בין בשמאלו,
בין משם אחד בין משני שמות,
בין משני סממניות, בכל לשון, חיב.
אמר רבי יוסי:
לא חיבו שתי אותיות אלא משום רשם, שפך היו
כותבין על קרשי המשכן,
לידע איזו בן זוגו.
אמר רבי: מצינו שם קטן משם גדול,
שם משמעון ושמואל,
נח מנחור, דן מדביאל, גד מגדיאל.

משימה טרום לימוד –

תלמיד יקר לפני לימוד המשנה השלם את המשימות הבאות:

1. היכן הייתה 'מלאכת כותב' במשכן?
2. קרא את המשנה והעתק לטבלה את לשון המשנה בהתאמה לנושא!

לשון המשנה	הנושא	
	שיעור המלאכה	1
	צורת הכתיבה [באיזו יד]	2
	סוג האותיות	3
	חומר הכתיבה	4
	צורת אותיות [באיזו שפה]	5

6	רושם סימנים
7	חלק ממילה

3. כתוב אילו הלכות התחדשו לך בעניין מלאכת כותבי בשבת.

ביאורי מילים –

4. הסבירו בקצרה את המילים הבאות: (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

- (א) שם אחד / שתי שמות - _____
- (ב) סממניות- _____
- (ג) בכל לשון - _____
- (ד) שם קטן / שם גדול - _____

מושגי תוכן –

5. הסבירו בקצרה את המושגים הבאים: (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

- (א) הכותב - _____
- (ב) הרושם- _____

משימת מבנה –

6. מבנה המשנה: מחלוקת + דין + דוגמא לדין

צבעו את חלקי המשנה לפי ההוראות הבאות:

אומר - בצבע כחול / מקרה- בצבע ירוק / דין- בצבע אדום / טעם – בצבע כתום

ציטוט לשון המשנה

הפּוֹתֵב שְׁתֵי אוֹתֵיּוֹת, בֵּין בִּימֵינוּ בֵּין בְּשִׂמְלוֹ, בֵּין מִשֵּׁם אֶחָד בֵּין מִשְׁנֵי שְׁמוֹת,
בֵּין מִשְׁנֵי סִמְמָנוּיּוֹת, בְּכָל לְשׁוֹן, חִיב. אָמַר רַבִּי יוֹסִי: לֹא חִיבֵי שְׁתֵי אוֹתֵיּוֹת אֶלָּא מִשׁוּם
רֶשֶׁם, שֶׁכָּפַר הָיוּ כּוֹתְבֵין עַל קֶרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן, לִידַע אִיזוֹ בֶן זִוְגוֹ. אָמַר רַבִּי: מְצִינּוּ שֵׁם קָטָן מִשֵּׁם
גָּדוֹל, שֵׁם מִשְׁמַעוֹן וְשִׁמּוּאֵל, נֶחַ מִנְחוֹר, דָּן מִדְּנִיָּאל, גָּד מִגְּדִיָּאל.

פרשנות והיסק –

7. שיעור 'מלאכת כותבי'

(א) מהו שיעור מלאכת כותבי?

(ב) לפי הנלמד בהמשך המשנה, חשוב! מה הטעם שלא חייבו על כתיבת 'אות' אחת?

8. מחלוקת תנא קמא ורבי יוסי.

"הכותב שְׁתִּי אוֹתִיּוֹת, בֵּין בִּימֵינוּ בֵּין בְּשִׁמְאֵלָן [רע"ב: השולט בשתי ידיו], בֵּין מִשֵּׁם אֶחָד בֵּין מִשְׁנֵי שְׁמוֹת, בֵּין מִשְׁנֵי סִמְמָנִיּוֹת, בְּכָל לִשׁוֹן, חֲזַב. אָמַר רַבִּי יוֹסִי: לֹא חֲזַבּוּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת אֶלָּא מִשׁוּם רֶשֶׁם, שֶׁכֶּךָ הָיוּ כּוֹתְבֵין עַל קֶרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן, לִידַע אֵיזוֹ בֶּן זֹגוּ.

- א) הסבר את המקרים המסומנים בקו בלשונך.
- ב) כתוב במילים שלך במה נחלקו תנא קמא ורבי יוסי.
- ג) העתק את טעמו של רבי יוסי לדבריו.
- ד) עמית צייר שני קווים [סימנים] בשבת בספר. כתוב האם עמית חייב או פטור, נמק תשובתך לפי הנלמד במשנה.

9. "אמר רבי: מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ושמואל, נח מנחור, דן מדניאל, גד מגדיאל.

- א) הסבר את הביטוי "שם קטן משם גדול".
- ב) כתוב את הדוגמאות שאמר רבי במשנה.
- ג) מה העיקרון שמחדש רבי בדבריו על דברי תנא קמא במשנה?

10. סיכום המשנה

נחלקו תנא קמא ורבי יוסי בהגדרת מלאכת _____, האם חייב משום _____ אותיות או משום _____ . המחלוקת של תנא קמא ורבי יוסי תלויה בשאלה מה הייתה מלאכת הכתיבה _____ לצורך סימון _____ המשכן, כדי שכאשר יפרקו את המשכן ידעו בדיוק היכן מקומו של כל קרש וקרש. לפי דעת תנא קמא היו כותבים על קרשי המשכן _____, ולפי דעת רבי יוסי היו רושמים על קרשי המשכן. לפי זה, לדעת תנא קמא אין חייבים בשבת אלא על כתיבת אותיות ולא על רישום של סימן שאין לו _____ מקובלת, משא"כ לדעת רב יוסי, החיוב הוא משום רושם. _____ מוסיף במשנה על דעת תנא קמא, שאין חיוב על כתיבת שתי אותיות אלא אם כן יש להם _____, לכן התחיל לכתוב מילה _____ והפסיק לאחר כתיבת _____ ויש להם משמעות הרי זה חייב כמו שם משמעון ושמואל.

המילים להשלמה: כתיבת, כותב, סימנים, רושם, אותיות, במשכן, קרשי, משמעות, שתי אותיות, רבי, גדולה, משמעות.

תרגול מיטבי [דוגמת שאלת בגרות]

- א) "הכותב שתי אותיות... בין משם אחד, בין משני שמות" (שבת, פרק י"ב, משנה) הסבר את המילים המודגשות בקו.
- ב) "אמר רבי יוסי: לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם..." (שם) על פי המשך המשנה, הסבר את הנימוק של רבי יוסי לדבריו.
- ג) שרה התכוונה לכתוב בשבת את השם של חברתה טליה, ולבסוף כתבה רק טל. כתוב אם שרה חייבת או פטורה, ונמק את תשובתך על פי מה שלמדת במשנה.

הכותב, וכתב שאינו מתקיים משנה שבת פרק יב משנה ד

המשנה שלפנינו היא המשך למשנה הקודמת מעוסקת בהגדרת מלאכת כותב, חומרי הכתיבה, מקום הכתיבה, צורת הכתיבה. ומוסיפה דין כללי במלאכות שבת: "בהעלם אחד". אין חייבים קרבן 'חטאת' אלא אם כן נעשתה המלאכה כולה בשוגג. "העלם" – נעלם מאותו בן אדם שהיום שבת, הדבר נשכח ממנו.

ציטוט המשנה

הכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתֵיּוֹת בְּהֶעֱלֵם אֶחָד – חַיֵּב.
כֹּתֵב בְּדִיּוֹ, בְּסֶסֶם, בְּסִקָּא, בְּקוּמוֹס וּבְקִנְקָנְתוֹם, וּבְכָל
דָּבָר שֶׁהוּא רוֹשֵׁם,
עַל שְׁנֵי כְּתָלֵי זָוִיּוֹת וְעַל שְׁנֵי לִוְחֵי פִּנְקָס,
וְהוּן נִהְגִּין זֶה עִם זֶה – חַיֵּב.
הכּוֹתֵב עַל בְּשָׂרוֹ – חַיֵּב.
הַמְסַרֵּט עַל בְּשָׂרוֹ –
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּב חֲטָאת,
וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר.

משימה טרום לימוד –

תלמיד יקר לפני לימוד המשנה השלם את המשימות הבאות:

1. קרא את המשנה והעתק לטבלה את לשון המשנה בהתאמה לנושא!

המקרה לשון המשנה	הנושא	
	ידיעה שהיום שבת	1
	חומרי הכתיבה	2
	מקום הכתיבה	3

2. במשנה מובאת מחלוקת. מתח קנ מתחת למקרה שיש בו מחלוקת, ושני קווים מתחת לחולקים.

3. כתוב שלושה כללים שהתחדשו במשנה בעניין 'מלאכת כותב' בשבת.

אוצר מילים –

4. הסבירו בקצרה את המילים הבאות: (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

- א) דיו - _____
- ב) סס - _____
- ג) סיקרא - _____
- ד) קומוס - _____
- ה) קנקנתום - _____
- ו) שני כתלי זויות - _____
- ז) שני לוחי פנקס - _____
- ח) הכותב על בשרו - _____
- ט) המסרט על בשרו - _____

מושגי תוכן –

5. הסבירו בקצרה את המושגים הבאים: (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

- א) העלם אחד - _____
- ב) כל דבר שהוא רושם - _____
- ג) נהגין זה עם זה - _____
- ד) חטאת - _____

משימת מבנה –

6. מבנה המשנה: מחלוקת + דין + דוגמא לדין

צבעו את חלקי המשנה לפי ההוראות הבאות:

אומר - בצבע כחול / מקרה - בצבע ירוק / דין - בצבע אדום / טעם - בצבע כתום

ציטוט לשון המשנה

הכותב שתי אותיות בהעלם אחד – חיב. כתב בדיו, בסס, בסקרא, בקומוס ובקנקנתום, ובכל דבר שהוא רושם, על שני כתלי זויות ועל שני לוחי פנקס, והן נהגין זה עם זה – חיב. הכותב על בשרו – חיב. המסרט על בשרו – רבי אליעזר מחיב חטאת, ורבי יהושע פוטר.

פרשנות והיסק –

7. "הכותב שתי אותיות בהעלם אחד – חיב".

- א) במשנה שבת פרק י"א משנה ו' מובא כלל שמבאר את המושג "בהעלם אחד". עיין במשנה שם והעתק את הכלל המבאר את המשנה שלנו.

ב) עמית שכח שהיום שבת וכתב אות אחת לאחר מכן נזכר ששבת, לאחר כמה דקות שוב שכח שהיום שבת וכתב עוד אות. מה דינו ומדוע? עינו במשנה ו: מחלוקת האם ידיעה על חלק ממעשה העבירה (כגון: כתיבת אות אחת) נחשבת בהעלם אחד או לא [לא למבחן]

8. במשנה שני כללים בעניין מלאכת כותב: "וּבְכָל דְּבַר שֶׁהוּא רוּשֵׁם", "וְהוּן נֶהְגֵּיין זֶה עִם זֶה".
א) הסבר את שני הכללים בלשונך.
ב) במשנה מובאים דוגמאות לכלל. העתק אותם לטבלה.

וּבְכָל דְּבַר שֶׁהוּא רוּשֵׁם	וְהוּן נֶהְגֵּיין זֶה עִם זֶה

ג) הוסיפו דוגמא נוספת משלכם לכלל!

9. מחלוקת רבי אליעזר וחכמים
"הַכּוֹתֵב עַל בֶּשֶׂרוֹ – חַיֵּב. הַמְסַרֵּט עַל בֶּשֶׂרוֹ – רַבִּי אֶלְיָעִזֵּר מְחַיֵּב חֲטָאת, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר".
א) הסבר את המקרים המסומנים בקו, מה ההבדל ביניהם?
ב) הסבר מדוע נחלקו רבי אליעזר וחכמים רק במקרה השני?

תרגול מיטבי [דוגמת אפשריות לשאלת בגרות]

- א) באיזה מקרה אדם יכתוב שתי אותיות בשבת ולא יהיה חייב 'קרבן חטאת' מהתורה?
ב) במשנה מובא הכלל: "ובכל דבר שהוא רושם"
1) הסבר את הכלל בלשונך.
2) כתוב דוגמאות לכלל זה מתוך המשנה
ג) במשנה מובא תנאי: "והון נהגין זה עם זה".
1) הסבר את התנאי בלשונך
2) כתוב דוגמאות לתנאי זה מתוך המשנה.
ד) "המסרט על בשרו"
1) הסבר את המקרה.
2) מה הדין במקרה זה?

הכותב, וכתב שאינו מתקיים משנה שבת פרק יב משנה ה

המשנה עוסקת באופנים שונים של כתיבה שלא חייבים עליה מהתורה. "כתב ... בכל דבר שאינו מתקיים – פטור". העיקרון שמלאכה צריכה להתקיים במהלך השבת כבר נזכר לעיל – "זה הכלל: כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת – חייב (משנה יב, א).

ציטוט המשנה		
כתב במשקין, במי פרות,	}	<input type="text"/>
באבק דרכים, באבק הסופרים,		
ובכל דבר שאינו מתקיים – פטור.	}	<input type="text"/>
לאחר ידו, ברגלו, בפיו ובמרפקו,		
כתב אות אחת סמוך לכתב,	}	<input type="text"/>
וכתב על גבי כתב,		
נתפנו לכתב חי"ת וכתב שני זי"נו,	}	<input type="text"/>
אחד בארץ ואחד בקורה,		
כתב על שני כתלי הבית, על שני דפי פנקס ואין	}	<input type="text"/>
נהגין זה עם זה – פטור.		
כתב אות אחת נוטריקון –	}	<input type="text"/>
רבי יהושע בן בתירא מחיב,		
וחכמים פוטרין.		

משימה טרום לימוד –

תלמיד יקר לפני לימוד המשנה השלם את המשימות הבאות:

1. קרא את המשנה וכתוב מהם הנושאים שעוסקת בהם המשנה.
2. במשנה מובאת מחלוקת תנאים. באיזה מקרה יש מחלוקת ומי החולקים?

ביאורי מילים

3. הסבירו בקצרה את המילים הבאות: (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

א) משקין - _____

ב) מי פירות - _____

- ג) אבק דרכים - _____
- ד) אבק סופרים - _____
- ה) לאחר ידו- _____
- ו) ארץ / קורה - _____
- ז) כתלי הבית - _____
- ח) דפי פנקס- _____
- ט) נוטריקון - _____

מושגי תוכן –

4. הסבירו בקצרה את המושג הבא : (העזרו בספר מעגלי המשנה, בפירוש המשנה)

מלאכה המתקיימת בשבת- _____

כתבו דוגמאות לכלל זה מתוך המשניות במלאכת כותב.

דוגמאות ממשנה ה'	דוגמאות ממשנה ד'

משימת מבנה –

5. העתק בטבלה את מילות המשנה לפי מבנה : מקרה + אומר + דין

דין	אומר	מקרה	
		העתק רק את המילה הפותחת והמסיימת	
			רישא
			מציעתא
			סיפא

פרשנות והיסק -

6. מקרים שונים במלאכת כותב

א) "כָּתַב ... וּבְכָל דְּבַר שֶׁאֵינוֹ מְתָקִים – פְּטוּר.

(1) כתוב שתי דוגמאות לכתיבה בדבר שאינו מתקיים מתוך המשנה.

(2) הסבר את הטעם לדין.

ב) "כָּתַב ... לְאַחַר יְדוֹ, בְּרִגְלוֹ, בְּפִיו וּבְמַרְפָּקוֹ"

כתוב מה הדין במקרים אילו, והסבר את הטעם לדין.

ג) "כתב אות אחת סמוך לכתב, וכתב על גבי כתב, נתפון לכתב חי"ת וכתב שני זי"נין".

הטעם	הדין	הדגם את המקרה	
		ישראל	1
		אב	2
		זז -	3

ד) "... אחד בארץ ואחד בקורה, כתב על שני כתלי הבית, על שני דפי פנקס ואין נהגין זה עם זה".

הטעם	הדין	צייר את המקרה	
			1
			2
			3

7. עיון משוה

במשניות ד' וה' מוזכרים שני מקרים לכאורה דומים.

הסבר מה ההבדל בניהם!

משנה ד'	משנה ה'
על שני כתלי זויות ועל שני לוחי פנקס, והן נהגין זה עם זה – חיב.	כתב על שני כתלי הבית, על שני דפי פנקס ואין נהגין זה עם זה – פטור.

8. "כתב אות אַחת נוטְרִיקוֹן..."

- (א) הדגם את המקרה- _____
 (ב) השלם בטבלה, מה הדין ואת הטעם.

הטעם	הדין	הדעות	המקרה
			קְתַב אוֹת אַחַת נוטְרִיקוֹן

9. הרב מרדכי אליהו השיב לשאלת הרב ישראל רוזן ממכון צומ"ת, האם מותר לכתוב בשבת בעט שהדיו שלו מתנדף. ההיתר מיועד לאנשי צבא, לרופאים וד', שחייבים לכתוב במהלך השבת. עיקרי תשובתו מבוססים על הנלמד במשניות העוסקות במלאכת כותב.

קרא את תשובת הרב מרדכי אליהו [מובא בספר מעגלי המשנה עמוד 167-168]
וסכם בקצרה -

- א. מהם העקרונות להתיר כתיבה בשבת בעט שהדיו שלו מתנדף.
 ב. על מה מתבסס הרב בתשובתו
 ג. מה הספק שמעלה הרב בכלל: "כל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת"
 ד. מה מסקנתו הלכה למעשה.

סיכומון: למדנו במשנה מספר עקרונות וכללים: הכותב בחומר שאינו מחזיק מעמד, או על דבר שהכתב לא מחזיק מעמד עליו והכתב נמחק מאליו, או הכותב בדרך שאינה דרך כתיבה, או הכותב רק מאות אחת, או הכותב שתי אותיות שאינם נקראות יחד – אינו מתחייב מדין תורה על כתיבה זו אלא מדרבנן.

תרגול מיטבי [דוגמת שאלת בגרות]

- (א) "כתב במְשִׁקִין, במי פירות, באבק דרכים..." (שבת, פרק י"ב, משנה ה)
 כתוב את הדין במקרים אלה, ונמק את הדין.
 (ב) נוסח שאלת בגרות חורף תשע"ח
 בתשובה על השאלה של הרב ישראל רוזן המליץ הרב מרדכי אליהו לרופאים לכתוב בשבת בעט שהדיו שבו מתנדפת מאליה לאחר זמן מה.
 כתוב שני תנאים שבהם תהיה כתיבה זו מותרת.
 (ג) נוסח אחר בגרות קיץ תש"ף
 הרב מרדכי אליהו המליץ לאנשי צבא שאם יש "הכרח בכתיבה", שיכתבו בעט שהדיו שבו מתנדפת מאליה לאחר זמן מה, והוסיף שני תנאים.
 כתוב את שני התנאים שהוסיף הרב מרדכי אליהו.